

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ПАРАМЕТРИ СКЛАДНОПІДРЯДНИХ ПОРІВНЯЛЬНИХ РЕЧЕНЬ В ІДІОЛЕКТІ МАРКА ВОВЧКА

Простежено системні власне синтаксичні, семантико-синтаксичні та власне семантичні ознаки складнопідрядних порівняльних речень в екстраполяції на ідіолект Марка Вовчка. Виявлено індивідуально-авторські доміанти у використанні складних порівняльних конструкцій. З'ясовано своєрідність письменницької техніки Марка Вовчка в конструюванні складних порівнянь. Осмислено складнопідрядні порівняльні речення як лінгвальні маркери мовної особистості письменниці.

Ключові слова: складнопідрядне порівняльне речення, порівняльний сполучник, семантико-синтаксичне відношення порівняння, семантика реального порівняння, семантика ірреального порівняння, речення асиметричної будови, ідіолект, мовна особистість.

Заборная М. С. Структурно-семантические параметры сложноподчиненных сравнительных предложений в идиолекте Марко Вовчок. *Очерчены системные собственно синтаксические, семантико-синтаксические и собственно семантические характеристики сложноподчиненных сравнительных предложений в экстраполяции на идиолект Марко Вовчок. Выделены индивидуально-авторские доминанты в использовании моделей сложных сравнительных конструкций. Определено своеобразие писательской техники Марко Вовчок в конструировании сложных сравнений. Осмыслены сложноподчиненные сравнительные предложения как лингвистические маркеры языковой личности писательницы.*

Ключевые слова: сложноподчиненное сравнительное предложение, сравнительный союз, семантико-синтаксическое отношение сравнения, семантика реального сравнения, семантика ирреального сравнения, предложение асимметрической структуры, идиолект, языковая личность.

Zaoborna M. S. Structural and Semantic Parametres of Subordinate Comparative Clauses in Idiolect of Marko Vovchok. *Pure syntactic, semantic and syntactic and pure syntactic features of subordinate comparative clauses as extrapolated on Marko Vovchok's idiolect have been observed in the article. The topicality of such an approach is connected with the realization of the fact that, on the one hand, syntactic system of a language is the result of stabilizing of certain types of speech models which function in the text, and on the other hand, that typical features of a certain syntactic structure are highlighted and varied according to the individual and creative manner of the writer. The goal of the article is to realize the relevance of subordinate comparative clauses of the literary text of Marko Vovchok for the characteristics of the linguistic personality of the mentioned writer. According to the goal the following tasks have been set: to observe general linguistic systemic features of subordinate comparative structures in the texts written by Marko Vovchok; to actualize on the background individual author's dominating features mentioned above; to define the peculiarity of the writer's style in constructing complex comparisons. As a result of the investigation the following features of comparative technique typical of Marko Vovchok's idiolect: the use of usual as well as folk-conversational semantic comparative tools of subordination; the use of deictic particle in the contact pre-position concerning the comparative conjunctions; preference of asymmetric sentences of unreal comparison complicated by the relation of hypothetic cause; anthropic character of situations (connected by the comparative relation) which are reproduced in the main and subordinate clauses. Carried out conclusions predetermine the understanding of complex subordinate comparative sentences as lingual markers of linguistic personality of Marko Vovchok on the background of defining the principles of functioning of such structures in the texts written by other authors.*

Key words: *complex subordinate comparative sentence, comparative conjunction, semantic and syntactic relation of comparison, semantics of the real comparison, semantics of unreal comparison, a sentence of asymmetric structure, idiolect, linguistic personality.*

Сучасні антропоцентричні дослідження підводять до висновку про неповноту й неможливість пізнання людини без вивчення її мовних компетенцій. Відповідно одним із підходів до сприйняття особистості є її бачення під лінгвістичним радикалом, а саме — як мовної особистості, що своєрідно оперує одиницями лінгвального коду, виявляючи індивідуальне світорозуміння. З огляду на інтелектуальну природу мови об'єктом зацікавлень у цьому ракурсі стають особистості інтелектуального складу, чие мовомислення, відтворюючи аспекти індивідуально-авторської концептуальної картини світу, позначається на формуванні мовної традиції соціуму. Тож і постать Марка Вовчка, натуру якої й досі намагаються збагнути дослідники й шанувальники, в художній творчості якої й досі привертає увагу той глибокий людський погляд на речі, на який вказували її сучасники [4, с. 233], викликає дослідницький інтерес на предмет функціонування в її ідіолекті одиниць мовного коду. При цьому видається, що в плані осмислення закономірностей мисленнево-мовленневої діяльності письменниці як мовної особистості насамперед актуалізуються складнопідрядні порівняльні речення з огляду на ізоморфність цих синтаксичних конструкцій з однією із найпоширеніших типових моделей пізнання людиною світу.

Усвідомлення порівняння як феномену людського інтелекту виокремлює в площині наукових розвідок три вектори його дослідження: «1) гносеологічний (порівняння як прийом/процес пізнання); 2) логічний (порівняння як певна логічна модель побудови мовних структур); 3) лінгвістичний (порівняння як специфічна мовна структура)» [7, с. 56]. Гносеологічний аспект увиразнює порівняння як акт думки, спрямований на встановлення тотожності, схожості та відмінності. У логічній площині виокремлюються: а) суб'єкт порівняння — те, що порівнюють, «предмет чи явище, ознаки якого ми пізнаємо, розкриваємо за допомогою іншого»; б) об'єкт (еталон) порівняння — те, з чим порівнюють, «предмет чи явище, що має яскраво виражені й відомі нам ознаки, які для нього є характерними в певних умовах або взагалі, і внаслідок цього використовується для характеристики пізнаваного»; в) основа порівняння — «спільні ознаки порівнюваних предметів чи явищ» [5, с. 8]. Лінгвістичне осмислення порівняння окреслює в системі мовних одиниць парадигму порівняльних конструкцій, структура яких призначена репрезентувати порівняльне відношення, що постає як загальне мовне значення, суть якого полягає в розкритті ознак тих чи тих предметів, явищ, дій, ознак, ситуацій через їх порівняння з подібними предметами, явищами, діями, ознаками, ситуаціями. Складнопідрядне порівняльне речення в цій парадигмі посідає статус прототипної конструкції на підставі виразної кореляції його формальної будови зі структурою когнітивної моделі порівняння. Так, у реченнєвій конструкції *У моїй душі все перемліло, як перемліває в занадто натопленій печі борщ* (Ю. Мушкетик) головна предикативна частина

експлікує суб'єкт порівняння; підрядна – об'єкт (еталон) порівняння; кореляція предикатних лексем *перемліло / перетліває* узгоджується з основою порівняння, що осмислюється як результативно-процесуальний стан.

Закономірності реалізації порівняльної семантики в структурі складнопідрядного речення розглядалися у класичній для українського мовознавства монографії І. І. Кучеренка «Порівняльні конструкції мови в світлі граматики» [5]. Характер складнопідрядного порівняльного речення як структурно-семантичної єдності обґрунтовано в дисертаційному дослідженні М. С. Заборної [3]. Представлені в ньому узагальнення увиразнюють самостійний синтаксичний статус складнопідрядних порівняльних речень з огляду на притаманні їм характеристики: 1. Власне синтаксичні ознаки: а) детермінантний підрядний зв'язок між предикативними частинами, за якого підрядна частина підпорядковується головній у цілому; б) семантичні порівняльні сполучники як засоби вираження підрядного зв'язку; в) гнучкість структури. 2. Семантико-синтаксичні ознаки, що конкретизуються як вплив змістової структури порівняльних засобів зв'язку на загальне синтаксичне значення порівняння, унаслідок чого виокремлюються два семантико-синтаксичні класи складних порівняльних конструкцій: а) складнопідрядні реального порівняння зі сполучником *як* та сполучниковими єдностями *так як, так само як, подібно до того як*; б) складнопідрядні ірреального порівняння, де засобами зв'язку виступають модально-порівняльні сполучники *ніби, мов, мовби, наче, неначе, немов, немовби, неначебто, мовби-то, нібито*. 3. Власне семантичні ознаки: а) подібність лексико-семантичного наповнення предикатних позицій головної та підрядної частин; б) контрастування лексики в симетричних непередикатних позиціях. Порівняймо: *Ця маса, цей людський потік підхопив і Максима, як каламутна вода підхоплює лист (І. Багряний)*. Виділені ознаки осмислюються на фоні протиставлення в синтаксичній порівняльній семантиці значення реального та ірреального порівняння, що узгоджується зі структурно-семантичними особливостями реально-порівняльних та ірреально-порівняльних складнопідрядних речень. Так, складнопідрядні речення реального порівняння постають як структури, у яких зміст головної частини розкривається через його порівняння зі змістом підрядної, що представляє типову, еталонну, добре відому ситуацію дійсності. Наприклад: *Такі були вони, ті дитячі химери, і спливи поступово, як спливають з неба хмари (В. Шевчук); Віддихала рівно й глибоко, як віддихають здорові люди у сні (Б. Лепкий)*. У складнопідрядних реченнях ірреального порівняння зміст головної частини розкривається через порівняння зі змістом підрядної, що репрезентує ірреальну ситуацію, яка усвідомлюється як створений мовцем суб'єктивний образ головної ситуації. Порівняймо: *Гуде хуртовина, наче баси на весіллі, сміється, жартує, мов дикун править перемогу (Б. Антоненко-Давидович); За вікном шуміло море, наче дихав під скелями якийсь велетенський звір (З. Тулуб)*. Водночас у системі реально-порівняльних та ірреально-порівняльних конструкцій актуалізується протиставлення симетричних та асиметричних реченневих структур. На противагу симетричним складнопідрядним порівняльним реченням,

асиметричні порівняльні конструкції виявляють тенденцію до ускладнення порівняльної семантики іншими типами змістових відношень або ж реалізують елементарний пропозитивний зміст при складній формальній будові.

Окреслений підхід до усвідомлення складних порівняльних конструкцій як структурно-семантичної єдності доповнюють праці Н. П. Шаповалової [10] та О. А. Щепки [11]. У першій з них речення реального та ірреального порівняння аналізуються як одні із засобів реалізації функціонально-семантичної категорії порівняння – конструкції з експліцитним показником порівняння. У другій – репрезентуються як структурні елементи мікрополя подібності функціонально-семантичного поля компаративності, утвореного мікрополями реальної та ірреальної подібності.

Тенденцію до знеособленого, зосередженого виключно на системних національно-мовних властивостях, аналізу складнопідрядних порівняльних речень порушує дисертаційна робота О. І. Марчук [6], де складні порівняння розглядаються в художніх текстах М. М. Коцюбинського разом з іншими порівняльними конструкціями як ознака ідіостилю письменника. Водночас відсутні дослідження письменницьких ідіолектів, у яких складні порівняльні конструкції були би самостійним об'єктом аналізу. З одного боку, це слугувало би добротним вираженням їх загальномовних системних властивостей. З іншого боку, дозволило би, з огляду на низьку частотність вживання цих одиниць на тлі так званих речень з порівняльним зворотом та конструкцій з неповною підрядною порівняльною частиною, відстежити динаміку їх функціонування в мові.

Фактично, таке міркування стає ще одною підставою для аналізу складнопідрядних порівняльних речень на предмет їх осмислення як лінгвальних маркерів мовної особистості письменника. Обраний аспект дослідження виразноє гіпотеза, згідно з якою синтаксична система мови є результатом стабілізації певних типів мовленнєвих моделей, що функціонують у тексті. Водночас типові риси тої чи іншої синтаксичної конструкції виразнюються та видозмінюються з огляду на індивідуально-творчу манеру письменника. У результаті індивідуальне використання узуальних одиниць мовного коду стає одним із аспектів вияву в мові суб'єктивного чинника. Значною мірою це стосується мови художньої літератури, де функціонування реченнєвих одиниць у текстовій матерії визначає характерні риси ідіолекту того чи іншого письменника.

Мета статті – осмислити релевантність складнопідрядних порівняльних речень художнього тексту Марка Вовчка для характеристики мовної особистості письменниці. Відповідно до мети ставляться завдання: 1) простежити загальномовні системні властивості складних порівняльних конструкцій в тексті творів Марка Вовчка; 2) актуалізувати на цьому тлі індивідуально-авторські домінанти; 3) з'ясувати своєрідність письменницької техніки Марка Вовчка в конструюванні складних порівнянь.

Детермінантний зв'язок, що в складних порівняльних конструкціях підпорядковує підрядну частину головної загалом, у творах письменниці маркують семантичні порівняльні сполучники *як, мов, мовби, немов, наче, начеб,*

начебто, неначе ніби. Наприклад: [Спершу дожидали побачитися так, як дня сонячного, що його дожидає чоловік і радіє; одживіє дождавшись; а] далі вже стали дожидати з тугою пекучою, з смутком нетерплячим, **як** кохання того дожидають («Павло Чорнокрил»); Сонечко грало, **мов** розсипалось по землі золотим промінням («Одарка»); [– Та вже таки кинув він шапкою об землю, занедбав усе золото й срібло й додому прийшов. – Лучче б він не кидав, а додому б приніс, – каже середній брат, а] менший на Галю подививсь, **мовби** подумав: «Оце б було втіхи тоді Галі!» («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»); Сам ні до кого не обзивався, **немов** не смів, [а як коли до його хто обізветься, то такий він вдячний, радий такий!] («Павло Чорнокрил»); [Живу... Дивлюсь, як хата валиться; чую, що й сама я пилом припадаю –] якось дурнішаю, якось туманію, **наче** жива в землю входжу («Два сини»); – Та я ще його добре й не розгледіла, – одмовляється Катря перед дівчатами, сама озируючись округи, **начеб** вона в дикій хащі опинилася («Три долі»); [Він споглянув на неї – виїшов,] по дворі ходити став, думуючи, сумуючи, озируючись, **начебто** якого собі здобичу стеріг («Павло Чорнокрил»); Лежить вона [Ганна], **неначе** спить, хороша й свіжа, як квітка («Свекруха»); [Вже зорі поскакували і] тонесенький серпок місяцевий блищав над дубом, **ніби** зачепивсь за кучеряву гіллячку («Ведмідь»). Найчастотнішими виступають конструкції зі сполучником **наче** (34%). Менш уживаними є речення, де сполучними засобами виступають **як** (18%), **мов** (12%), **неначе** (9%), **ніби** (9%), **начеб** (5%), **немов** (4%), **начебто** (3%), **мовби** (1%). Водночас на тлі складнопідрядних порівняльних речень з узуальними для української літературної мови засобами підрядного зв'язку між предикативними частинами в ідіолокті Марка Вовчка вирізняються реченнєві конструкції з народно-розмовними сполучниками **помісь** – у значенні **неначе** [9, с. 126], **місто** – у значенні **ніби**, **наче**, **неначе**, **мов** [8, с. 751] та **місто б** – вірогідно, цей засіб зв'язку можна витлумачити як еквівалент сполучникової єдності **наче** *щоб*. Наприклад: [Приїхав він [лікар], подививсь, розпитав.] А вона [панночка] ж то вже – і голову хилить, і говорить, **помісь** співає. Кури різнопері по всьому дворищу розбрелися, а півні невгомні кукурікають, **місто** вихваляються. Сама вона [бабусечка] говорила небагато, а людям одмовляла любенько, ввічливо, якось учасливо, **місто б** вона пожалувати хотіла (з повісті «Інститутка»).

Окреслення в тексті Марка Вовчка системи порівняльних сполучників актуалізує помітну рису компаративної техніки письменниці, яку визначає тенденція до структурно-семантичного ускладнення формальних засобів вираження підрядного зв'язку та семантико-синтаксичного відношення порівняння. Це виявляється у вживанні в контактній препозиції стосовно порівняльного сполучника вказівної частки **от**, що виконує функцію «загального остенсивного дейксису, відстороненого вказування адресантом на об'єкти» [1, с. 88], ускладнюючи зміст реченнєвої конструкції семантико-прагматичним смислом фіксації результативної позиції роздумів оповідача про певні події та факти. Наприклад: *І незчусься, було, як до неї [бабусі] пригорнешся і заплачеш, – от як дитина до матері своєї рідної горнеться* («Інститутка»); *Спокійна собі, люба – от **наче** вона [Маруса] без жодної думки важкої по квітчастому полю проходжає вечором тихим та теплим* («Три долі»).

Гнучкість структури складнопідрядних порівняльних речень у тексті Марка Вовчка увиразнює функціонування порівняльних конструкцій з по-стпозицією підрядної частини, наприклад: *Смутно мені та сумно мені, мов я в чорну хмару ввійшла* («Сон»); *[Сеї був мені зовсім не до сподоби: ревнивий, незвичайний —] він і любив, наче бився* («Три доли»). Будучи типовими для синтаксичної системи української мови, подібні структури загалом маркують парадигму складних порівнянь в ідіостилі письменниці. На цьому тлі вирізняються дві конструкції з інтерпозицією підрядної частини, зокрема: *[Він і линув до його [віконця], і бився голубом, і стукав тихесенько, ніби правичею, віконце не одчинилось. Чи стала молода козачка, чи батько не спав, хто його знає!]* *А ми пішли, як прийшли, ні з чим* («Викуп»); *[Якось розсаду з нею садимо в городі. Я говорю до неї:] вона, мов не чує, одійшла собі геть* («Сестра»). Структури з препозицією підрядної частини в тексті Марка Вовчка представлені трьома складнопідрядними реченнями зі сполучником *як*, головна частина яких вводиться факультативним формалізованим елементом *так* (*так само*): *[Козак Пампушка ... тепер стояв на ногах, як гора, і] як часом на горі пташка сидить, так у його за плечима вбачалася маленька торбочка з сухарцями, як і в інших пісних душ* («Невільничка»); *[Як круки, налетіли на його [на Остапа] турки з мушкетами, з шабляками:] як горох з мішка силеться, так насипалися на козака добитки смертні* («Невільничка»); *Як народженець нічого не відає й тільки повертає очі до світу і рукиці простягає до світу, так само Кармель не турає ні про що, тільки усе питає про своє* («Кармелюк»).

У контексті протиставлення семантики реального та ірреального порівняння текст Марка Вовчка позначений домінуванням складнопідрядних речень ірреального порівняння (82% на протигагу 18% реально-порівняльних конструкцій). Із них письменниця віддає перевагу асиметричним конструкціям, у яких семантика модального порівняння ускладнюється відношеннями гіпотетичної умови та допустовості.

Додаткове відношення гіпотетичної умови реалізується в складнопідрядних реченнях, що виражають порівняння реальної ситуації з тою, якою вона могла би бути за наявності певної умови, що названа в підрядній частині. У результаті актуалізується імпліцитний зміст, який співвідноситься зі змістом підрядної частини, як можливий наслідок з умовним станом речей. Для порівняння: *[— Як же не плакати мені? — одказала дівчина, — самі сльози ллються!]* *І довго лилися сльози перед Кармелем, наче солодко було їй перед ним своє горе виплакати* («Кармелюк») // *Довго лилися її сльози перед Кармелем, як плакала би вона, коли б солодко було їй своє горе виплакати*. Імпліцитний зміст у подібних конструкціях відновлюється на основі фонових знань про світ (пресупозицій). Так, інтерпретація змісту наведеного речення базується на знанні зумовленості психофізіологічних станів людини, а зокрема: після того як дозволиш собі тривалий час поплакати, настає полегшення. У цьому контексті Марко Вовчок, як правило, експлуатує два типи семантичних фактуальних пресупозицій, що відтворюють: 1) зумовленість поведінки людини психоемоційними, парасихічними, інтелектуальними, фізіологічними, фізичними станами, наприклад: *А сама слізьми обсипається, наче й*

горює, й радіє чогось разом («Ледащиця»); – *О, чоботи!* – вигукнула Галя, **наче** знеслась вже у саме небо голубе, та й зчепила ручечки («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»); [*Хто до його заглядав у двері, хто промовляв до його,*] він до того руки простягав, **наче** поради прохав («Павло Чернокрил»); *А коли, було, ляже в садку та цілісний день і пролежить нерухомо, мов прислухається до чого* («Два сини»); *Ходив по хаті, **наче** чого шукав.* [*Далі сів у столу*] («Павло Чернокрил»); 2) зумовленість поведінки та стану людини екстраординарними зовнішніми впливами, пов'язаними з дією невідомих суб'єктів, а то й втручанням у реальну дійсність чудодійних сил, наприклад: [*Вже більш мати нічого не примогла казати,*] голосу в неї не хватило, **неначе** важка рука душила її («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»); *Молодий аж іздргнувся і дивиться на неї, – **ніби** його щось разом здивувало, злякало, у серце вжалило* («Інститутка»); [*– Я своєї душі, сам себе боюся!* – одказав їй на те тихо, повагом, що] *аж її самій страх у серце вкинувся, **наче** до неї який дух, мара несвітня озивається* («Павло Чернокрил»).

Складнопідрядні речення ірреального порівняння, в яких актуалізується додаткове до порівняльної семантики допустове значення, містять у підрядній частині заперечення. Наприклад: [*Він подививсь мені в вічі й подививсь на дочку... А в дочки сльози хвилюють... – Батенько!* – промовила.] *І пішов собі, **наче** він не завважив і не чув слова її благащого* («Три долі»); [*То розкаже яку пригоду людську, то на своє беззастя плачеться,*] *тільки й добрить, що той світ, **ніби** вже в сьому пишному, красному світові **нема** ні добра, ні краси, ні правди* («Козачка»). Враховуючи те, що модально-порівняльні сполучники ірреалізують зміст підрядної частини, відтворена в ній ситуація, що заперечується, постає як істинна. Головна ж частина відображає ситуацію дійсності, яка протилежна тій, що слід було б очікувати з огляду на стан справ, представлений у підрядній частині. Для зіставлення: *Він пішов, незважаючи на те що чув її благальні слова. Хоч у цьому пишному, красному світі є і добро, і краса, і правда, вона тільки й хвалила, що той світ.*

Підрядна частина симетричних ірреально-порівняльних конструкцій моделює ситуацію-образ, що виразнюється як уявна, вигадана ситуація, суб'єктивне бачення головної. Ситуаціями-образами при цьому постають, з одного боку, уявні ситуації, де функціонують ті ж учасники, що й у реальних, з іншого, абсолютно вигадані ситуації, що в змістовому аспекті не перетинаються з реальною ситуацією, не містять спільних з нею компонентів змісту, а постають як її абсолютно суб'єктивно-асоціативне бачення. На тлі такого протиставлення Марко Вовчок удається в основному до моделювання складних порівняльних конструкцій, головна й підрядна частина яких відтворюють ситуації, пов'язані спільним суб'єктивним компонентом, що осмислюється спочатку як учасник актуальної реальної ситуації, а потім, будучи включеним у нову, суттєво відмінну й, крім того, уже ірреальну ситуацію, усвідомлюється в іншому ракурсі – таким, яким уявляється оповідачеві. Наприклад: *Смутно мені та сумно **мені**, мов я в чорну хмару ввійшла* («Сон»); [*Як розмова заходила про хазяйські санки та про білого коня, так*] *Галя починала розкочуватись з боку на бік, **наче** вона вже сиділа у санках, а*

білий кінь швиденько віз санки по грудовому шляшку («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»). Що стосується так званих суб'єктивно-асоціативних ірреально-порівняльних речень, то в цьому плані письменниця конструює лише дві реченнєві структури, у яких компаративний ефект створюється завдяки викликаним відтвореною в головній частині реальною ситуацією асоціаціям, що лежать в основі моделювання в підрядній частині її суб'єктивного образу. Зокрема: *І заспівала, затягла, – наче теє срібло переливається* («Інститутка»); *[Оце одного разу дуже він далеко зайшов у своїй журбоньці,] коли ж ось шурхнуло – наче птиця пурхнула, брязнуло – наче стріла за стрілою пролетіла* («Невільничка»).

Проведення аналогій між актуальним станом справ та типовими подіями, що становлять фонові знання носіїв мови, пов'язано з уживанням в тексті Марка Вовчка симетричних реально-порівняльних конструкцій, де підрядні частини репрезентують еталонні ситуації, суть яких визначають: а) типові психологічні стани людини за певних життєвих обставин: *[Спершу дожидали побачитися так, як дня сонячного, що його дожидає чоловік і радіє; одживає дождавшись; а] далі вже стали дождити з тугою пекучою, з смутком нетерплячим, як кохання того дожидають* («Павло Чернокрил»); *Гірко йому все теє пригадалося, як гірко згадується добро, що було колись тобі навіки миле* («Павло Чернокрил»); *[Галя немов зрозуміла, що подумав менший брат, –] вона всміхнулася такеньки, як всміхаються, коли уявляють перед собою якусь уявоньку дуже хорошу* («Дев'ять братів і десята сестриця Галя»); б) типова поведінка людини за певних життєвих обставин: *І багато тих вчорів довгих перевелося в нас без розмови, без гомону, – от як, бува, при недужому, що к смерті недугує, сидять люди, не зглянутися* («Три долі»); в) типова поведінка людини, пов'язана з її віковими особливостями: *І незчуєшся, було, як до неї пригорнешся і заплачеш, – от як дитина до матері своєї рідної горнется* («Інститутка»); г) типові картини довкілля: *[Козак Пампушка ... тепер стояв на ногах, як гора, і] як часом на горі пташка сидить, так у його за плечима вбачалася маленька торбочка з сухарцями, як і в інших пісних душ* («Невільничка»); *[Як круки, налетіли на його [на Остапа] турки з мушкетами, з шабляками:] як горох з мішка сиплется, так насипалися на козака добитки смертні* («Невільничка»).

Асиметричні реально-порівняльні речення в тексті Марка Вовчка реалізують себе як конструкції елементарного змісту, де підрядна частина представлена фразеологізмами. Семантична еквівалентність фразеологічних та лексичних одиниць забезпечує кореляцію таких складних речень із монопредикативними структурами. Порівняй: *Назар заспівав, як у дзвін ударив* («Інститутка») // *Назар дзвінко заспівав; [Усі люди пов'яли, змарніли,] тільки бабуся велична, як і була* («Інститутка») // *Бабуся залишалась незмінно величною*. З іншого боку, підрядні частини-фразеологізми здатні відтворювати ту саму ситуацію дійсності, що й головна частина. Тим самим вони експлікують надлишковий зміст і слугують засобами емоційно-експресивного уявлення актуальної ситуації. Наприклад: *[Дивляться, –] нема старої Орлихи, як у землю ввійшла!* («Свекруха») // *Дивляться, – нема старої Орлихи*.

Модель реально-порівняльних конструкцій ускладненого змісту узгоджується з єдиною конструкцією *Маруся годить свекрусі, як мені годила* («Три доли»), де на тлі порівняння актуалізується інклюзивна семантика: *Маруся годила мені й годить свекрусі*. З огляду на це можна зауважити, що тенденція до асиметрії в парадигмі складнопідрядних речень реального порівняння в ідіолекті Марка Вовчка непродуктивна.

Загалом представлену систему складних порівняльних конструкцій можна осмислити за польовим принципом. Її центр формують асиметричні ірреально-порівняльні речення, ускладнені відношенням гіпотетичної умови (45%). Периферію утворюють симетричні речення ірреального порівняння, марковані спільним для головної та підрядної частин суб'єктивним компонентом змісту (25%), асиметричні ірреально-порівняльні речення, ускладнені допустовим відношенням (10%), та симетричні реально-порівняльні конструкції (10%). Віддалена периферія охоплює фразеологізовані реально-порівняльні складнопідрядні речення елементарного змісту (7%), симетричні суб'єктивно-асоціативні ірреально-порівняльні конструкції (2%) та асиметричні реально-порівняльні реченнєві структури ускладненої семантики (1%).

У результаті актуалізуються ознаки компаративної техніки, диференційні для ідіолекту Марка Вовчка: 1) використання як узуальних, так народно-розмовних семантичних порівняльних засобів підрядного зв'язку, серед яких пріоритет надається сполучнику *наче*; 2) уживання дейктичної частки *от* у контактній репозиції стосовно порівняльних сполучників та, як наслідок, увиразнення порівняння семантико-прагматичними смислами загального остенсивного дейксису; 3) преференції для асиметричних речень ірреального порівняння, ускладнених відношенням гіпотетичної зумовленості; 4) антропний характер пов'язаних порівняльним відношенням ситуацій, що відтворюються в головній та підрядній частинах. Здійснені узагальнення передбачають осмислення складних порівняльних конструкцій як лінгвальних маркерів мовної особистості Марка Вовчка на тлі виявлення закономірностей їх функціонування в текстах інших письменників, що слугуватиме окресленню динаміки цього типу речень в українському художньому прозі.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацевич Ф.** Частки української мови як дискурсивні слова – Львів: ПАІС, 2014. – 288 с. 2. **Вовчок М.** Твори: В 6 т. Т. 1. – К.: Держлітвидав, 1955. – 399 с. 3. **Заоборна М. С.** Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові: дис. ...кандидата філолог. наук: 10.02. – Тернопіль, 1996. – 167 с. 4. **Зеров М. К.** Українське письменство XIX ст. // Твори: В 2 т. Т. 2. – К.: Дніпро, 1990. – С. 4-245. 5. **Кучеренко І. І.** Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1959. – 107 с. 6. **Марчук О. І.** Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М. М. Коцюбинського: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук зі спец. 10.02.01 «Українська мова». – Одеса, 2003. – 20 с. 7. **Мізіні К. І.** *Compara ergo sum*, або актуальний лінгвофілософський погляд на природу порівняння // Мовознавство. – 2010. – №1. – С. 54-67. 8. **Словник** української мови: в 11 т. / [ред. коллег.: І. К. Білодід (голова) та ін.] – К.: Наукова думка,

1970-1980. – Т. 4. – 1973. – 840 с. 9. **Словник** української мови: в 11 т. – К.: Наукова думка, 1970-1980. – Т. 7. – 1976. – 724 с. 10. **Шаповалова Н. П.** Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. – Дніпропетровськ, 1998 – 16 с. 11. **Щепка О. А.** Функціонально-семантичне поле компаративності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук зі спец. 10.02.01 «Українська мова». – Сімферополь, 2008. – 20 с.

Заборна Марія Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри загального мовознавства і слов'янських мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027, Україна.

E-mail: maria_ternopil@ukr.net

tel.: +38- 066-105-805-7

ORCID: 0000-0001-6299-0060

Заборна Mariia Stepanivna – Ph.D in Philology, Associate-Professor, Department of General Linguistics and Slavic Languages, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. M. Kryvonosa Str., 2, Ternopil, 46027, Ukraine.